

ابو الفرج اصفهانی و ترجمه مقاتل الطالبیین

ترجمه مقاتل الطالبیین

تالیف: ابو الفرج اصفهانی

ترجمه: سید هاشم رسولی محلاتی

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا « آذر ۱۳۷۸ - شماره ۲۶

ابو الفرج اصفهانی (علی بن الحسین؛ ۹۶۷-۸۹۷ م.) در اصفهان متولد شد. ولی اصلا عرب و از خاندان اموی بود، او از طریق مادر به خاندان بزرگ «ابن ثوابه» وابسته بود و ظاهرا موضوعی که همگان او را به اصفهانی بودن معتقد می‌کند نسبت اصفهانی اوست اما گویی این لفظ به صورت نوعی لقب بر اکثر افراد خاندان او اطلاق می‌شده است، ابو الفرج، نسب اموی داشت و مذهب زیدی، از جمله آثار او می‌توان به کتابهای زیر اشاره نمود: کتاب الاغانی کبیر، کتاب مجرد الاغانی، کتاب تفصیل ذی الحجه، کتاب اخبار الطفیلین، کتاب مجموع الاثار و الاخبار... ۵.

در مورد زمان مرگ ابو الفرج سه تاریخ موجود است که عبارتند از ۶۳۵۶، ۸۳۶۰، ۷۳۵۷ و اندی هجری قمری.

مترجم محترم کتاب، استاد سید هاشم رسولی محلاتی، در وهله اول توسط تالیفاتش (چهل حدیث، زندگانی حضرت امیر المؤمنین، زندگانی امام حسن (ع)، زندگانی امام حسین (ع)، تاریخ اسلام...) شناخته می‌شود و چون در زمینه تالیف کتابهای دینی و مذهبی مهارت دارد، ترجمه وی نیز می‌تواند از ارزش والایی برخوردار باشد. از کارهای دیگر وی می‌توان: ترجمه صحیفه علویه مولانا علی بن ابیطالب و تصحیح الکافی کلینی را نام برد. نخستین کتاب عمده ابو الفرج، مقاتل الطالبیین است که آنرا در ۳۱۳ ق. تالیف کرد و غالبا از قول محدثان و راویان شیعی کوفه روایت شده پرویز عادل

است ۹ کتاب مقاتل الطالبیین، در اصل به زبان عربی می‌باشد شامل نوزده فصل و دویست و شانزده بخش بوده و هریک از بخش‌ها به بیان شهادت یک نفر از علویان اختصاص دارد. مؤلف این کتاب را در دوران جوانی نوشته است. ۱۰ کتاب با بیان شهادت جعفر بن ابی طالب در زمان پیامبر (ص) آغاز می‌شود سپس اخبار هریک از علویان را زیر نام خلیفه‌ای که در آن زمان حکم می‌رانده، به اختصار آورده است. ۱۱.

به‌طور کلی، این کتاب سرگذشت رهبران شیعیان از زمان پیامبر (ص) تا جمادی الاولی سال سیصد و سیزده هجری را دربردارد و از نوع تواریخ مذهبی و در قالبی عمومی است، پس در تعریف این کتاب میتوان گفت: تاریخ عمومی شیعیان به ویژه زبیده از زمان پیامبر تا مقتدر عباسی.

نقاط قوت کتاب، پرداختن به جنگ‌ها و کشمکش‌های مذهبی است که از لابلای این سطور می‌توان اوضاع سیاسی اجتماعی جامعه آنروز را استخراج نمود یعنی اینکه تاریخ فکری، مذهبی محور بحث بوده و ضمن آن نیز، به مسائل دیگر پرداخته شده است. پرداختن مفصل به جریان شهادت جعفر بن ابیطالب، امام علی (ع)، امام حسن (ع)، امام حسین (ع)، صاحب فخ، امام کاظم (ع) و امام رضا (ع) از نقاط قوت دیگر این اثر می‌باشد، همچنین این کتاب شامل شعرهایی می‌باشد که اکثرا مرثیه می‌باشند و بدین ترتیب، گویای بسیاری از مطالب و وقایع درآورد.

کتاب مقاتل الطالبیین که در سال ۳۱۳ ق. به زبان عربی تالیف شده، با بیان شهادت جعفر بن ابیطالب در زمان پیامبر (ص) آغاز می‌شود، سپس اخبار هریک از علویان را زیر نام خلیفه‌ای که در آن زمان حکم می‌رانده، به اختصار آورده است.

بنا به قول مصحح محترم کتاب در مقدمه خود، هدف اصلی نویسنده در تهیه این اثر ذکر تاریخ ائمه و بزرگان زبیده است و گویا در راستای جانبداری از مذهبش این کتاب را تالیف نموده، زیرا در تمجید بزرگان زبیده مبالغه نموده است.

ابو الفرج اصفهانی (علی بن الحسین، ۹۶۷-۸۹۷ م.) در اصفهان متولد شد ولی اصلا، عرب و از خاندان اموی بود و مذهب زیدی داشت

بیان توضیحات از طرف مترجم در لابلای متن کتاب، استفاده مؤلف از روایات شفاهی اطرافیان، اشاره به اجداد گذشته شدگان، استناد مؤلف در ارائه مطالب، اشاره به موارد ریز تاریخی (از جمله اینکه؛ جعفر بن ابیطالب نخستین کسی بود که در اسلام اسب خود را پی کرد (ص ۸)، نخستین زن که پدر و برادرش را علی (ع) در جنگ نهروان کشت، قطام دختر اخضر بن شجنه بود (ص

۲۳)، آوردن وصیت نامه امام علی (ع) (ص ۲-۳۰) مسلم بن عقیل نخستین کسی از اصحاب امام حسین (ع) بود که به شهادت رسید (ص ۷۷)، علی اکبر نخستین کسی بود که از بنی هاشم در معرکه کربلا به شهادت رسید (ص ۷۷) از دیگر ویژگی‌های این کتاب می‌باشد. همچنین در حین مطالعه این کتاب، مواردی از تاریخ ایران، که بخش جدایی ناپذیر تاریخ اسلام را تشکیل می‌دهد قابل استخراج است که در جای خود ارزش وافر دارند.

در فهرست فصل بنی امیه، فقط به شهادت امام حسن (ع)، امام حسین (ع)، شهدای عاشورا از بنی هاشم، اشاره شده است و در نگاه اول به نظر می‌رسد که فقط دوران معاویه و یزید را شامل می‌شود ولی با نگاهی دقیقتر متوجه می‌شویم که این فصل دوران بعد از خلفای مذکور را نیز شامل شده و با رجوع به متن کتاب این امر ثابت می‌شود و حتی از، قیام زید، قیام یحیی بن زید، نصر بن سیار (آخرین والی اموی خراسان)، ابو مسلم سخن رانده است.

بنا به قول مصحح محترم کتاب در مقدمه خود، هدف اصلی نویسنده در تهیه این اثر ذکر تاریخ ائمه و بزرگان زیدیه است و گویا در راستای جانبداری از مذهبش این کتاب را تالیف نموده، زیرا در تمجید بزرگان زیدیه مبالغه نموده است.

ابو الفرج در ارائه مطالب خود به روایات و احادیث افرادی اشاره می‌کند، چون ابی هریره، ابن عباس، امام صادق (ع)، علی بن عباس مقانعی، ابن اسحاق، طبری، زید بن علی، ابو مخنف و... بنابراین می‌توان گفت اثر او کتابی است مستند و بالطبع با ارزش، و برای اینکه خواننده در پذیرش مطلبی، مطمئن‌تر باشد علاوه بر استناد آن مطلب به گوینده آن، با آوردن نام اجداد آن فرد، او را کاملاً معرفی می‌نماید.

از نکات قابل ستایش این اثر، زحمات فراوان مصحح و مترجم در اعراب‌گذاری کلمات خصوصاً نام اشخاص و نام اماکن می‌باشد که بدین ترتیب کار خواندن را برای خوانندگان سهل می‌نماید.

نکته قابل ذکر دیگر عنوان کتاب است که عنوانی بحث‌انگیز به نظر می‌آید و اینکه چرا مترجم آنرا، نه «مقاتل الطالبیین» بلکه «ترجمه مقاتل الطالبیین»، نامیده است آنهم بدون هیچ توضیحی، از آنجایی که مترجم از نسخه‌های چاپ طهران، نجف و مصر، استفاده کرده و هرکدام از آنها با اشتباهات و تحریفاتی همراه بوده و به خاطر همین تحریفات چون ممکن است مطالبی از متن اصلی کتاب برداشته شده باشد و از طرفی چون احتمال دارد که روزی قسمت‌های دیگری از اصل این کتاب بدست آید و از طرفی دیگر، این سؤال پیش می‌آید که کدامیک از چابهای سه‌گانه صحیح‌ترین است؟! همچنین باید متذکر شد که چون ترجمه به ذوق و سلیقه و محیط مترجم بستگی دارد و از یان بابت مترجم، آزادی عمل در انتخاب عنوان را نیز دارد بدان علت برخی مترجمین، حتی عنوان اصلی کتاب را نیز تغییر می‌دهند و عنوانی جدید که با ذوق و سلیقه خود یا جامعه سازگارتر باشد را جایگزین می‌کنند مثلاً آقای عبد العلی دستغیب که DER Anti christZ؛ «نیچه» را دجال نامیده، و همچنین، دکتر احسان اشراقی، که تاریخ سلطانی، حسین استرآبادی را بازبینی و آنرا تاریخ سلطانی از شیخ صفی تا شاه صفی نامیده است، یا، خالفداد هاشمی که ملل و نحل عبد الکریم شهرستانی را ترجمه و آنرا توضیح الملل نامیده است، پس انتخاب چنین عنوانی از طرف مترجم متوجه می‌نماید تا خواننده یا به اصل آن مراجعه نماید و یا در صورت برخورد با قسمت‌های دیگری از این کتاب، عذر مترجم پذیرفتنی باشد.

از آنجایی که تاریخ پیامبر و امویان و عباسیان، موضوع کتاب می‌باشد و چون دوران مذکور در تاریخ ایران نیز نقش مهمی ایفا نموده، این کتاب در شناخت اوضاع ایران در اعصار فوق‌الذکر بسیار مفید می‌نماید، چرا که در واقع تاریخ عباسیان در تاریخ ایران استحال شده است بنابراین این کتاب می‌تواند در شمار منابع تاریخ ایران واقع شود.

در این کتاب اثری از فهرست اعلام (نام اشخاص، نام اماکن و نظایر آنها) دیده نمی‌شود. از آنجا که چنین فهرستی امر تحقیق و استفاده از کتاب را سرعت می‌بخشد. ضرورت این فهرست کاملاً احساس می‌شود. نکته شایان ذکر دیگر فقدان کتابشناسی و فهرست منابع است که البته چون بیشتر استنادات مؤلف، روایات شفاهی بوده پس نمی‌توان انتظار ارائه یک کتابشناسی از او یا مصحح یا مترجم را داشت.

در پایان باید گفت که کتاب معرفی شده برای اطلاع از اوضاع دینی، مذهبی، سیاسی، اجتماعی دوران واپسین پیامبر (ص)، خلفای اموی و عباسی (تا دوره مقتدر) حائز فایده و اهمیت بسیاری می‌باشد و چون حاوی سرگذشت کشته‌شدگان از فرزندان ابو طالب و شرح زندگانی بزرگان زیدیه است می‌تواند مورد استفاده دانش پژوهان و خوانندگان تاریخ اسلام و فرق و مذاهب اسلامی و بالاخره تاریخ ایران قرار گیرد.

پی‌نوشت‌ها:

(۱) گیب، و دیگران: تاریخنگاری در اسلام، ترجمه و تدوین، دکتر یعقوب آژند، تهران، نشر گستره، چاپ اول ۱۳۶۱، ص ۶۴.

(۲) بروکلیمان، کارل؛ ابو الفرج اصفهانی، دایره المعارف بزرگ اسلامی، ابو عزه، احمد بن عبد الملک، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران، مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، چاپ اول ۱۳۷۳، جلد ششم، ص ۱۲۷.

- (۲) ابن خلدون، عبد الرحمان: العبر، ترجمه عبد المحمد آیتی، تهران مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ اول ۱۳۶۶، جلد سوم، ص ۲۱۱.
- (۴) بروکلیمان، پیشین، ص ۱۳۲.
- (۵) ابن ندیم، محمد بن اسحاق: الفهرست، ترجمه م. رضا تجدد، تهران، کتابخانه ابن سینا، چاپ اول ۱۳۴۳، ص ۱۸۹.
- (۶) هفینگ، و دیگران: دایره المعارف اسلامی، ترجمه محمد علی خلیلی، تهران، شرکت مطبوعات، چاپ اول ۱۳۱۸، جلد اول، ص ۵۸۶.
- حموی، یاقوت: معجم الادباء، بی‌جا، دار الفکر، الطبعة الثالثة ۱۴۰۰ هـ. ۱۹۸۰ م. الجزء الثالث عشر صص ۵-۹۴.
- (۷) هفینگ، و دیگران؛ پیشین، ص ۱۳۴.
- (۸) ابن ندیم، پیشین، ص ۱۸۹.
- (۹) بروکلیمان؛ پیشین، صص ۸-۱۲۷.
- (۱۰) کاهن، کلود: درآمدی بر تاریخ اسلام در قرون وسطی، ترجمه دکتر اسد الله علوی، مشهد، آستان قدس رضوی، چاپ ۱۳۷۰، ص ۱۷۶.
- (۱۱) بروکلیمان؛ پیشین، صص ۷-۱۳۶.